

Три брати-друзі

Антін Лотоцький

Боярин Вишата оженився був у Тьмуторокані з дочкою багатого кулця Ореста, Оленкою.

Як поховали князя Ростислава, каже він до жінки:

— Нема мені чого тут сидіти. Затужив я за Києвом.

А Оленка:

— Так їдьмо в Київ. Де ти, там і я.

І поїхали. Поїхали з ними й сироти, княжичі: Рюрик, Володар і Василько.

Брати щиро-сердечно любилися. Один за одним, як то кажуть, і в огонь скочив би. У Вишатів було двоє дітей: дівчинка Оля, ровесниця Володаря, та хлопчик Мирон, ровесник наймолодшого з князенків, Василька.

— Час уже вчити княжичів і нашого Миронка грамоти — каже раз Вишата.

А жінка у відповідь:

— А вже ж, що час! Тільки треба їм доброго вчителя найти.

— Я вже найшов — відповів Вишата — це чернець Печерської Лаври о. Полікарп. Його поручив мені ігумен, о. Теодосій. Знаєш, чому я його вибрав? Перше, що він високовчений, бував у світі, але важніше те, що він родом із Перемишля.

— Чому це найважливіше?

— Ти знаєш, що Червенські городи й уся Подністрянська волость, це уділ наших княжичів. Їх батько, Ростислав, не хотів сидіти там, говорив завсіди, що йому тісно. За прикладом Святослава Хороброго шукав він щастя поза межами рідної землі й так само, як той, погиб передчасно. А я хочу, щоб Ростиславичі не шукали щастя поза межами свого уділу, але щоб полюбили цю нашу окраїнну землю і старалися зробити її багатою й щасливою.

Як задумав Вишата, так і зробив. І вже на другий день почав о. Полікарп за згодою ігумена Печерського монастиря, св. Теодосія, вчити княжичів і Вишатиних дітей.

Чернець Полікарп був уже старенький. Багато пережив, багато бачив світу на своєму довгому віку. Замолоду не був ченцем, був княжим дружинником. Але як помер Ярослав, і між його дітьми почалися міжусобиці, знеохотився Яромир, відложив меч і постригся в ченці в Печерському монастирі в Києві. Були це останні роки св. Антонія й Теодосія. Там віддався чернець Полікарп (так тепер звався Яромир) пильно духовним наукам і скоро став священиком. Св. Теодосій дуже цинив о. Полікарпа і, коли хто звертався до нього, щоб дав учителя його дітям, він завжди говорив: "Найкращий учитель це о. Полікарп!" Так відповів св. Теодосій і молодому Вишаті.

І так о. Полікарп став учителем княжичів і Вишатиного сина. Діти скоро привязалися до свого вчителя, ба навіть полюбили його. Він оповідав їм різні казки й легенди, а завсіди так, що діти мали з них якусь науку. Оповідав дещо із своїх пригод, оповідав про свій рідний Перемишль, рідні сторони. Як говорив про ці землі, тоді його

старечі очі горіли якимсь дивним жаром, він увесь немов молодшав.

— Це ваш уділ, княжичі, і ви повинні вже тепер полюбити цю нашу окраїнну землю всім серцем, всією, душею. Ви тепер мусите пильно вчитися, щоб, як станете там князями, зробити цю землю щасливою й багатою.

Княжичі слухали старця уважно, і цей жар і любов до тієї обітованої землі, що її вони досі навіть не бачили, переливалися в їх молоденькі серця.

Наймолодший Василько тоді звичайно стискав маленькі кулачки й говорив із запалом:

— Ні, о. Полікарпе, я не дам на поталу моєї батьківщини, буду її боронити від усіх ворогів!

А середущий володар додавав:

— А я дбатиму, щоб моє князівство стало багате й щасливе, щоб добре було там жити людям.

А найстарший Рюрик:

— Я побудую такі кріпкі твердині, щоб ворог не мав доступу, а величаві святині Господу Богу, щоб славилася ім'я Господнє, і народ ставав побожніший і кращий душею.

— Гарно, діти, гарно, княжичі! — говорив старенький учитель. — Думайте, думайте завчасу про це!

Щасливий був учитель, що підготбвляв володарів для своєї рідної землі, щасливий був двічі, коли бачв, що зерно, яке він засівав, на добру землю падає.

Щасливі та вдоволені були й княжичі, що такого доброго вчителя, неначе другого батька рідного дав їм Господь.

Аж ось довідався великий крязь, Ізяслав Ярославич, від св. Теодосія, що в боярина Вишати виховуються сироти по князю Ростиславові Володимировичу.

— Треба їх тут узяти до себе на княжий двір — подумав він собі.

І послав до боярина Вишати:

— У тебе, боярине є княжичі, сироти по князеві Ростиславові. Не ялося, щоб княжичі жили й виховувалися в боярина. Я їх опікун і забираю їх до себе, у свій терем. Вчитиме їх і далі о. Полікарп, бо він учить і моїх дітей.

Жаль було Вишаті, жаль було його жінці Олені за дітьми, та що ж було їм діяти; княжій волі ніяк противитися.

— Князь Ізяслав тут правий! Це ж діти його небожа, і слід йому ними заопікуватися, — казав Вишата. — Вкінці й я є в Києві. Вже я не спущу княжичів із очей, додержу приречення їх покійному батькові.

Плакали й княжичі, як прашалися з дотеперішніми своїми опікунами й із їх дітьми. А Миронкові й Олі обіцялися прохати в великого князя, щоб дозволив їм приходити на княжий двір.

І додержали обіцянки. Князь Ізяслав згодився на це.

— Хай приходять, — сказав — буде і моїм дітям веселіше.

Весело минав час княжичам на великокняжому дворі. Тут було гамірно, завжди

рух. Повно дружинників і дітських, приходили раз-у-раз посли і від українських князів і від чужих володарів.

Аж ось на княжому дворі наступили зміни. Було це 1078 р. Приїхав брат князя Ізяслава, князь Всеволод, і прохав у нього помочі, щоб відбити Чернігів. І вирушив князь Ізяслав братові на поміч. Поміг йому здобути Чернігів, але сам не вернувся вже в Київ. Похоронили князя в мармурній домовині в Десятинній церкві.

Великим князем у Києві став князь Всеволод. Небожам, сиротам по Ізяславі дав: Ярополкові Волинську землю, а Святославові Новгородську.

— А ми далі без уділу, — каже Рюрик до Володаря — про нас ніхто не думає.

Та подумав про них Ярополк Ізяславич.

— Треба мати цих Ростиславичів на оці. Вони войовничого духа, захочуть ще відібрати в мене свій уділ. Запрошу їх до себе і тут берегтиму, щоб не задумали лиха на мене.

І запросив. Порадилися княжичі Рюрик, Володар, і Василько:

— Треба їхати. Будемо на місці, матимемо скоріше нагоду відібрати нашу спадщину.

Попращалися з сімєю Вишати (старенький о. Полікарп уже помер був) і поїхали у Володимир Волинський.

Ярополк привітався з Ростиславичами на вид щиро й радісно...

— Ах, вітайте, вітайте! Який я радий, який я радий, що бачу вас у своєму теремі, — говорив він, обнімаючи їх.

Він таки справді радів.

От тепер то я вас добре берегтиму, щоб вам не забажалося відбирати в мене вашого уділу — подумав він собі, а голосно сказав:

— Я вже призначив вам кімнати й службу для вас. Дбати, щоб вам нічого не хибувало, буде Янош Фекете. Щоб ви все мали його під рукою, він таки житиме в кімнатці біля ваших світлиць.

А цього Яноша то ще до приїзду Ростиславичів, покликав був Ярополк до себе і сказав йому:

— Яноше, маєш нагоду заслужити собі в мене на ласку! Тут приїдуть три сини покійного князя Ростислава Володимировича. Ти знаєш, що Червенські городи й Галицька волость належали до їх батька. От я хочу знати, чи не думають вони про відзискання цих волостей. Я тебе назначу їм до прислуг, а ти прислухайся, що вони говоритимуть і з ким сходяться. І про все доноси мені. Служи мені вірно, а я тебе добре винагороджу.

Янош Фекете був маляр, що втік чомусь із своєї країни і зголосився до служби в князя Ярополка. Князь Ярополк пересвідчився вже нераз, що він йому вірно служив і сповняв усе, чого князь зажадав від нього. І князь у всьому давав йому віру.

— Не по нутру мені цей малярин, — не видержав Василько, коли вперше побачив його — такий непевний у нього погляд.

— І мені він відразливий! — притакнув Володар. — Та що ж, не годиться зараз із

початку противитися дядькові Ярополкові.

— Певно, що так! — признав Василько. — Але треба нам Яноша остерігатися.

І остерігалися його всі три, майже нічого при ньому не говорили. Та й скоро пересвідчилися, що він підслухує їх. Раз Рюрик якось раптово відчинив двері кімнати і ударив ними з усієї сили по чолі Яноша.

— Що ти тут робиш? ~ спитав Рюрик гостро.

— Я? Я нічого, загубив тут ножа... — відповів змішаний Янош і відійшов.

Підслухує цей драбуга! — подумав Рюрик. — Та навіщо йому це? Чи не дядько Ярополк приказав...

А Янош лютий був, що так довго вже старається зловити бодай якесь словечко, потрібне йому, та годі. От, тепер ще гуза заробив такого. А князь Ярополк уже нетерпеливиться.

І ще пильніше став підслухувати й підглядати Янош княжичів. Усе дарма! Тоді взявся він на спосіб. Видумував сам усячину і говорив Ярополкові, ніби то він підслухував те, як Ростиславичі говорили між собою.

— Княжич Рюрик говорив із княжичем Володарем, що ти, княже, повинен уже їм звернути їх волості. А Володар казав: "Здається треба буде подумати про спосіб, як їх нам відібрати собі"!

— А бач, чого їм захотілося! — скрикнув князь Ярополк. — Стежи добре за ними, я винагороджу тебе.

Якось прибув до Ярополка Давид Ігорович, що був теж без уділу, як Ростиславичі.

Він і став намовляти Ростиславичів, щоб разом із ним ішли здобувати Тьмуторокань.

Ні Володар, ні Василько не мали охоти шукати щастя в Тьмуторокані, де їх батько помер зрадливою смертю.

Та Рюрик дався намовити. І обидва вони потайки виїхали з Володимира.

А Янош говорив Ярополкові:

— Княже, вони пішли готувати похід на тебе, я ручу тобі.

Розлютився Ярополк і покликав до себе Володаря й Василька.

— Куди подався Рюрик? — спитав він у них. — Похід на мене готувати?

— Ні дядьку, не на тебе похід готувати, а шукати собі нового уділу в Тьмуторокані, або деінде.

— Чого ж ви з ним не пішли?

— Ми ждемо, аж ти, дядьку, віддаси нам на батьківський уділ.

— Ваш уділ? Цього ніколи не буде! Він мій є і буде. Не думайте навіть про це.

Княжичі не відповіли на ці слова. Тільки з того часу стали справді думати над тим, як відзискати уділ.

— Передусім треба нам звідси тікати, — сказав Василько — тут не діждемося добра. Знаєш, брате, тікаймо в Київ до Вишати. Там порадимося, що нам робити.

І втекли...

Зрадів Вишата, коли побачив своїх вихованців, зрадів і Мирон, що виріс уже на

дужого парубійка, товаришами дитячих літ.

А як Володар і Василько оповіли про свої пляни, сказав Вишата:

— Княжичі, я вашому покійному батькові прирік, що опікуватимуся вами, поки не засядете в своїх уділах на княжих стільцях. У мене в перехованні батькове золото й дорогоцінності. Золото за весь час не лежало даром, і тепер ваша спадщина вдвоє така, як її залишив вам батько.

— Дякуємо вам, щирий і добрий опікуне наш! — сказали брати разом.

А Вишата говорив далі:

— Буде на що найняти дружину і рушити з нею по свою батьківщину. А коли б і не стало вам це, то я своїх грошей доложу, теє, позичу вам.

Ще раз подякували Володар і Василько вишаті.

А Мирон тоді:

— Княжичі, чи приймете мене до своєї дружини?

Як не стануть Володар і Василько обіймати Мирона:

— Друже наш сердечний, коли ти з нами будеш, то ми певні, що перемога буде наша.

— А я зберу ще всіх товаришів наших молодих літ. Пригадайте, як то ми разом у військо гралися, як ми вас усіх трьох княжичів своїми вождями вибирали. От, тепер то ми зложимо справжнє військо, а ви таки справді нашими вождями, князями нашими будете. Не довго тривало, а вже майже всі колишні товариші князів у їх дружину зголосилися.

Горде й пишне стало військо синів Ростислава Володимировича, хоч і невеличке ще.

А як розвинули синій прапор із золотим львом, що був досі на схованці у Вишати, і як залопотів він весело на вітрі, тоді Володар каже до Вишати та до його жінки:

— Опікуне наш щирий і добрий, і ви, паніматко, що були нам замість батька та матері, поблагословіть же нас замість них, щоб нам повелося в поході нашому.

І обидва брати станули навколішках, а Вишата та його жінка благословили їх:

— Нехай вам щастить, княжичі, завсіди й усюди!

І рушило військо раннім ранком у похід. Ясно світило сонечко Боже, весело лопотів шовковий прапор батьківський. Неначе оповідав дружинникам минулу славу бистрокрилого вірла, Ростислава Володимировича, батька трьох вірлят молодих і дужих — Рюрика, Володара та Василька. Неначе говорив їм обидвом: "Як батька вашого вів я до слави й величі, так і вас поведу. Тільки в згоді, в єдності братній живіть й робіть усе!"

Тихо, спокійно рушало військо Києвом раннім ранком, щоб не звертати уваги на себе. Однак як віхали в ліс дрімучий, не видержали — співати зачали.

І понеслася пісня лісом густим, непроглядним.

В обидвох княжичів якось так легко було на душі.

— Нове життя починаємо, самостійне! — говорив Василько.

— Вже ж! — відповів Володар — довго були ми під опікою небажаних опікунів —

тепер нове життя...

Коні йшли бисто. Де княжичі в городі, чи в селі приставали на спочинок, там дружинники нові зголошувалися. Була це найбільша заслуга Мирона Вишатича. Він так умів промовити, так умів заохотити людей охочих до зброї, що ці гурмами зголошувалися в ряди княжого війська. І росла дружина княжичів Ростиславичів, більшала. Аж зайшли під Збараж.

— Тут уже ваша "вотчина"* починається, князі! — каже один із дружинників.

І впали обидва молоді князі навколішки, гарячо молилися Господу Богу, а потім тричі землю цілували:

— Вітай нас, батьківщино наша, вітай! Для добра твого все наше життя посвятимо!

А військо загреміло:

— Слава князям Ростиславичам — Володареві й Василькові!

А Мирон Вишатич докинув:

— І Рюрикові!

Збараж добровільно й радо городські ворота відчинив, городська старшина князів хлібом-сіллю привітала:

— Ви наші, ми ваші, княжіть нам на добро й на славу! — сказала.

Багато збаразької молоді в княжі дружинники зголосилося.

Із Збаража подалися Володар і Василько з дружиною в Теревовлю. І тут повітали їх хлібом і сіллю.

До Теревовлі прибув і Рюрик до них із чималою дружиною.

— Не повелося в Тьмуторокані — сказав.

— Навіщо тобі Тьмуторокань, тут наш уділ, батьківщина наша!

Город за городом відчиняв Ростиславичам ворота аж по Перемишль, Ярослав і Червень.

Та Ярополк став військо готувати на Ростиславичів.

— Не дам їм Червенських городів і Подністровя! — сказав, — раз були в моїх руках — остануться при моєму роді.

І пішов походом...

Та що ж, не відчинили йому воріт Червенські городи, а Ростиславичі хороброю дружиною шлях заступили.

Завзята була січа. Не встояла Ярополкова дружина, розбіглася, а Ростиславичі в погоню за Ярополком на Володимир ідуть.

І взяли Володимир.

Ярополк у тривозі в Київ до великого князя Всеволода подався благати:

— Рятуй мене! Ростиславичі Володимир захопили, мене з мого уділу прогнали! — благає він, та не каже, що він почав війну, що він перший на уділ Ростиславичів рушив.

А великий князь Всеволод каже:

— Мій син допоможе тобі Володимир відібрати в Ростиславичів.

І рушив Володимир Мономах на Володимир, столицю Волинського князівства. Та поки почав битися, взиває Ростиславичів, щоб добровільно уступили.

— Не ми почали війну, а Ярополк — нехай він дасть слово, що не наступатиме на нас.

І сказав князь Володимир Мономах до Ярополка:

— Погодись з Ростиславичами, лиши їх землі в спокою, а ні, то я сам із ними на тебе піду.

І зобов'язався Ярополк не наставати більше на Ростиславичів, хоч як жаль було відступати стільки землі.

Поїхали всі в Київ до великого князя Всеволода, щоб розсудив їх.

І каже князь Всеволод:

— Не годиться тобі, Ярополку, в Ростиславичів уділ відбирати. Ти вдоволися Волинню, а ви, Ростиславичі, княжіть у своєму уділі! Живіть по-сусідськи з Ярополком і бороніть своєї батьківщини, цієї окрайної нашої землі перед ворогами.

І поділилися брати спадщиною.

Каже Володар:

— Ти, брате Рюрику, найстарший, ти поділи нас!

І каже Рюрик:

— Я беру собі "горню перемиську сторону", ти, Володарю, візьмеш Побужжя й верхнє Подністров'я, а ти, Васильку, візьмеш Поділля. Чи згода, брати?

— Згода, згода! — сказали Володар і Василько.

А Рюрик каже:

— Будемо кожен окремо княжити, але проти всяких ворогів разом виступати.

І осів Рюрик в Перемишлі, Володар у Звенигороді, а Василько в Тереховлі. Думали брати, що бодай якийсь час у мирі заживуть, та не довелося. Не додержав Ярополк даного слова, жіль стало йому гарної багатої Подністрянщини, городів Червенських, і 1087 року рушив знову з великим військом на Ростиславичів. Насамперед пішов на Володаря, на Звенигород.

Та не судилося йому й бачити Звенигорода. Погиб у дорозі.

Не мали довго спокою Ростиславичі. Хоч не стало вже Ярополка, так знову польський князь і угорський король спокою не давали.

Треба було на всі боки відбиватися. Та всі три брати завсіди разом, згідно на ворога йшли, один одному без вагання йшов на підмогу, то й скоро пощербилися ворожі мечі об тверді щити Ростиславичів.

Даремні були затії ворогів.

Аж невесела наспіла вістка в Звенигород і в Тереховлю із Перемишля в 1092 р.

Князь Рюрик помер. Не оставив по собі наслідника, помер бездітно.

Приїхали обидва брати, Володар і Василько, на похорони. Заплакали над тілом покійного брата. Величаві справили похорони, похоронили в перемиському соборі в мармурній домовині.

І каже князь Василько братові Володареві:

— Ти, брате, старший, тобі в Перемишлі княжити, а я в Тереховлі остануся.

— Добре, — каже Володар — за те я тобі зі свого звенигородського уділу частину

відступлю.

І поділилися брати по-братньому, щоб нікому з них кривди не було.

Та тільки провідали угорський король і польський князь про Рюрикову смерть, уже на Перемишль полки готують.

— Добра нагода — думають — захопити собі Перемишль і всі Червенські городи, а то й усю Подністрянщину.

Не вдалося. Поспішив братові Володареві на підмогу Василько, і тікати мусів угорський король, і тікати мусів польський князь.

А брати в перемиському княжому теремі нараду мають:

— Треба нам раз назавжди знищити ворогів наших! — каже Василько.

— Ба, знищити, та як, де тільки сили взяти? — каже Володар.

— У мене така думка — відповідає Василько. — Ти, брате, дай мені свою дружину, попрохаю я дружини й у Давида волинського, і зі своєю та з вашими дружинами, (а ще берендіїв найму й печенігів та торків) пімщуся за нашу землю на ворогах. Знищу ворогів у їх таки землях і раз назавжди забезпечу наші землі й народ наш перед їх нападами і перед руїною. Могутня й славна стане наша земля, як за прапрадіда нашого, князя Володимира Великого, і за нашого прадіда, Ярослава Мудрого.

І відповів Володар:

— Моя дружина, військо моє завжди готове на твій заклик.

— Дякую тобі брате! — каже Василько.